

А.С. Крутова, д.е.н., проф.

Т.О. Тарасова, д.е.н., доц.

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Формування резервів на покриття втрат від знецінення запасів підприємств роздрібно́ї торгівлі

Найбільш значущою і активно досліджуваною бухгалтерською інновацією сьогодення є формування резервної системи бізнес-одиниці в умовах сталого розвитку. Доведено необхідність формування резервів як елементу захисту бізнес-одиниці від ризиків втрати економічних вигід від знецінення активів. Запропоновано під час прийняття рішення про створення резерву під знецінення запасів виходити з рівня істотності не лише величини відхилення фактичної собівартості товарів від їх ринкової вартості, а й рівня істотності відхилення фактичної товарооборотності від його планованого значення. Розроблено алгоритм оцінювання рівня суттєвості під час формування резерву знецінення запасів підприємств торгівлі, який актуалізує два показники – відносні відхилення товарооборотності та собівартості товарів та дозволяє прийняти рішення про створення резервів під зниження вартості матеріальних цінностей з урахуванням суттєвості. Дослідження механізму застосування регуляторів оцінки активів і капіталу в системі резервування в частині резервів знецінення оборотних активів дозволило в якості основних чинників впливу на знецінення запасів в умовах безперервності визначено: зміну оцінки запасів у зв'язку з подіями після звітної дати, методику визначення ризику знецінення товарних запасів підприємства торгівлі розроблено схему облікового процесу формування і використання резерву знецінення запасів.

Ключові слова: безперервність діяльності; товарні запаси; товарні втрати; рівень суттєвості; резерв знецінення запасів.

Актуальність теми. Облікові новації останніх років зумовили виникнення значних багатофакторних ризиків, пов'язаних із прийняттям неадекватних управлінських рішень, які можуть формувати помилкове уявлення про здатність суб'єкта господарювання безперервно продовжувати власну діяльність. Дослідження довели, що сучасний бізнес на практиці все частіше стикається з господарськими подіями, які мають делікатний характер, а саме: тривалі судові процеси з контрагентами або податковими інституціями; обов'язкове гарантійне обслуговування реалізованих товарів, якість яких залишає бажати кращого і конкурентоспроможність яких є неідеальною; припинення діяльності структурних підрозділів на територіях, які знаходяться під тимчасовою окупацією; укладання договорів, умови виконання яких затримується на невизначених час або знаходяться під загрозою зриву. Йдеться про ситуації, що пов'язані з умовними фактами господарської діяльності, кожна з яких може призвести до суттєвих втрат або невірних негативних наслідків. Як правило, такі події, враховуючи їх незаперечну значущість, оцінюються, але здебільшого не знаходять належного відображення в системі бухгалтерського обліку і, відповідно, загального менеджменту. Існує недостатня професійна обґрунтованість, невизначеність наявних методик оцінки умовних зобов'язань, забезпечень і активів, які посилюються постійними законодавчими змінами і нестійким умовами господарювання. На підприємствах роздрібно́ї торгівлі це, в першу чергу, стосується втрат від знецінення запасів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спираються автори. Вирішення проблем формування резервів на покриття втрат від знецінення запасів підприємств роздрібно́ї торгівлі знайшло відображення у наукових публікаціях українських і зарубіжних вчених. Зокрема, аспектам ідентифікації резервів з метою корегування оцінки майна в балансі присвячено публікації А.П. Рудановського [9], Я.В. Соколова, Ю.А. Бабаєва [10] та ін. Важливість формування резервів в обліковій системі через прийом зрівноважування майбутніх втрат і розміру капіталу суб'єктів господарювання висвітлено в роботах Ю.А. Вериги, М.М. Орищенко [3], Я.Д. Крупки [6], І.Й. Яремко [12], М.О. Козлової [5], О.О. Парахомчук [7], Ю.В. Піклуш [8], Т.Байомі та Х.Саборовскі [13].

Незважаючи на вказані проблеми та певні протиріччя до визначення економічної сутності резервів в системі бухгалтерського обліку, спостерігається єдність наукових поглядів стосовно того, що за резерв приймається накопичення грошових коштів для відшкодування очікуваних втрат підприємства і фінансування майбутніх платежів. Варто погодитися з твердженням С.В. Бардаша стосовно визначення товарних втрат як зменшення вартості товарів, що обумовлене фізико-хімічними властивостями товарів, організаційно-економічними, технологічними та технічними чинниками здійснення торгівлі, а також соціокультурними проявами соціально-економічного розвитку, наслідком чого є недоотримання прибутку підприємства торгівлі [2, с. 11]. Але, на наш погляд, у межах даного дослідження доцільно звернутися

також до проблеми формування резервів як елементу захисту бізнес-одиниці від ризиків втрати економічних вигід від знецінення активів. Водночас, існує необхідність більш ґрунтованого дослідження найважливішої для сучасної науки категорії резервів за господарськими фактами із невизначними наслідками з метою переведення їх невизначеності в прийнятну форму під час створення джерел компенсації, які, на відміну від існуючих, враховують особливості управління ризиками торговельної діяльності шляхом формування фінансового забезпечення на відшкодування товарних втрат.

Метою статті є визначено напрацювання дієвої методики оцінювання рівня суттєвості під час знецінення запасів підприємств торгівлі та практичного інструментарію організації облікового процесу формування і використання резерву знецінення запасів.

Викладення основного матеріалу. Дослідження нормативного забезпечення стосовно визначення і формування резервів у системі бухгалтерського обліку та звітності спрямовані на розгляд економічної сутності резервів як об'єкта бухгалтерського обліку, головними умовами визнання якого є: висока концентрація активів за окремими статтями; різке збільшення або зменшення залишків на рахунках запасів, грошових коштів і дебіторської заборгованості; уповільнення оборотності поточних активів; наявність безнадійної дебіторської заборгованості; збиток як результат фінансової діяльності [11, с. 68].

Загальновідомий бухгалтер-теоретик А.П. Рудановський під час розробки теорії «нормованого балансу» окрему увагу звертає на процес резервування як корегування оцінки майна в балансі шляхом створення резервів на списання сумнівних боргів, природного убутку, зносу [9, с. 76.]. Змістовне навантаження було значно розширене Я.В. Соколовим та Ю.А. Бабаєвим, які вважали за резерв накопичення грошових коштів для відшкодування очікуваних витрат підприємства і фінансування майбутніх платежів [10, с. 354; 1, с. 141]. Наукове коло вітчизняних бухгалтерів-теоретиків теж залучилося до обговорення цієї проблеми. Активна дискусія ведеться стосовно термінології та визначення резервів. Представники полтавської наукової школи, Ю.А. Верига, М.М. Орищенко вважають, що головною метою створення резервів є реалізація принципу бухгалтерського обліку, а саме розмежування доходів і витрат [3, с. 39]. Яремко І.Й., визначаючи механізм формування резервів в обліковій системі, виходить із методологічних процедур подвійного запису через прийом зрівноважування вартості майна і розміру капіталу економічної одиниці, які дорівнюють вартості створених резервів [12, с. 176]. Його дослідження обмежувалося лише категорією резервного капіталу, яку він вважає певною відкладеною на майбутнє кількістю ціннісних вартостей, утворених із нерозподіленого прибутку підприємства. Крупка Я.Д. підкреслює суворо регламентований характер створення резервів і вважає, що система резервних рахунків прирівнюється до фондів джерел, які повинні забезпечувати наступні витрати і платежі, створення яких ототожнюється з резервуванням [6]. Козлова М.О. вважає, що головна мета формування резервів – відображення їх в обліку у вартісному вимірнику як ступень готовності використовувати певний обсяг ресурсів у випадку виникнення в ньому потреби в майбутньому. Науковець наполягає, що резерви є багатограним об'єктом обліку, і не можуть розглядатися як забезпечення, оскільки останні використовуються не у випадку необхідності, а постійно [5]. Здійснюючи дисертаційне дослідження, І.В. Капля наголошує на тому, що формування резервів базується на перерахуванні історичної собівартості активів і зобов'язань у фактичну вартість з метою оцінки капіталу в умовах інфляції [4].

Парахомчук О.О. вважає, що всі резерви, які формуються в бухгалтерському обліку та відображаються у фінансовій звітності підприємств є фінансовими, виражені в грошовому вимірнику та використовуються за цільовим призначенням їх створення [7, с. 294]. На думку вченого Ю.В. Піклуш доцільно використовувати декілька тотожних понять, пов'язаних з резервуванням – резерви, резерви капіталу, резервний фонд, антипатії, регулятиви. Причому автори наполягають на обов'язковому розмежуванні саме останніх об'єктів «регулятивів», під якими розуміються регулюючи статті, що утворюються шляхом штучного збільшення реальної оцінки протилежних балансових статей [8, с. 214].

З позицій ризик-менеджменту вірогідність втрат внаслідок знецінення товарних запасів є одним з найбільш впливових матеріальних ризиків торговельної діяльності, які виникають в умовах невизначеності господарської діяльності та призводять до втрати економічних вигід [15, с. 14]. Тому, в процесі розробки науково-практичних підходів до управління ризиками торговельної діяльності доцільно враховувати наступні проблемні питання, які не знайшли усталеного вирішення на практиці: необхідність формування резервів знецінення запасів у бухгалтерському обліку; принципи облікової оцінки, що застосовуються під час їх формування; доведення необхідності резервування в бухгалтерському обліку; порядок відображення резервів у звітності підприємства; суворо цільовий характер їх використання. Обліково-аналітичне забезпечення управління резервами знецінення активів дозволяє корегувати оцінку окремих оборотних активів, враховувати відхилення вартості матеріальних цінностей, фінансових інвестицій, які не мають ринкової вартості, та дебіторської заборгованості. Наявність даних резервів надає певні переваги щодо достовірності та якості фінансової звітності, дозволяючи її користувачам оцінювати активи не за фактичними витратами на їх придбання, а за реальною вартістю на звітну дату, що також є безперечним підтвердженням безперервності бізнесу.

Останнім часом, значна кількість менеджерів крупних зарубіжних компаній вважають за необхідне включати в інституціональні портфоліо товарні деривативи, як засіб забезпечення вірогідних майбутніх втрат матеріальних ресурсів [14, с. 38]. Резерви знецінення активів відіграють надважливу роль у формуванні фінансового результату, оскільки дозволяють розподілити витрати за наступними періодами. При цьому визначення їх величини має базуватися на професійному судженні експертів-аналітиків з урахуванням ступеня значущості, а також на минулому досвіді роботи в умовах невизначеності (якщо існує достатня ймовірність того, що ці події здійсняться).

Під час створення резервів знецінення матеріальних цінностей підприємствам торгівлі замало мати інформацію про ринкову вартість товарних запасів, оскільки інформація про величину і рух резервів під зниження вартості матеріальних цінностей підлягає розкриттю в бухгалтерській звітності з урахуванням її суттєвості. Дослідження довело, що з такою ситуацією стикається більшість підприємств торгівлі, але під час опитування робітників облікової служби встановлено, що немає практики розрахунку різниці між фактичною собівартістю і ринковою вартістю товарних запасів.

Щодо товарних операцій, на нашу думку, приймаючи рішення про створення резерву під знецінення запасів, варто виходити з рівня істотності не лише величини відхилення фактичної собівартості товарів від їх ринкової вартості, а й рівня істотності відхилення фактичної товарооборотності від його планованого значення. Вважається, що збільшення часу зберігання товару на складі знижує ймовірність продати його за ринковими цінами, які діяли на початку звітного періоду, що зумовлюється, насамперед, інфляційними процесами, зменшенням попиту, посиленням конкуренції.

Рівень товарообігу є найважливішим фактором під час визначення порога суттєвості. Під час аналізу інформації, пов'язаної зі створенням резервів під зниження вартості матеріальних цінностей, варто враховувати не лише величину різниці між фактичною вартістю товарів та їх поточною ринковою вартістю, але й фактор тимчасової визначеності продажів (рис. 1).

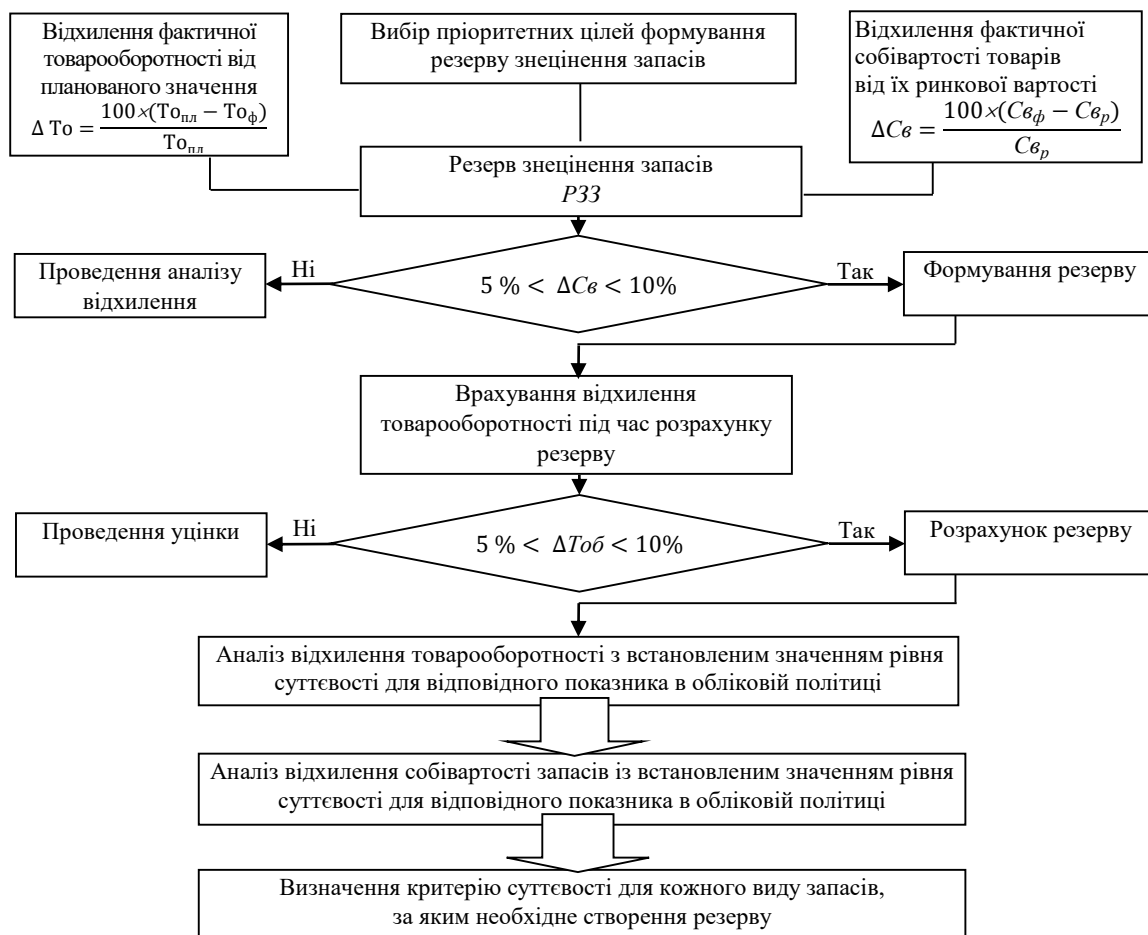

Рис. 1. Алгоритм оцінювання рівня суттєвості під час формування резерву знецінення запасів підприємств торгівлі

Застосування наведеної методики дозволило розробити алгоритм оцінювання рівня суттєвості під час формування резерву знецінення запасів підприємств торгівлі, який актуалізує два показники – відносні відхилення товарооборотності та собівартості товарів та дозволяє прийняти рішення про створення

резервів під зниження вартості матеріальних цінностей з урахуванням суттєвості. Досліджуючи механізм застосування регуляторів оцінки активів і капіталу в системі резервування в частині резервів знецінення оборотних активів, необхідно розробити методику розрахунку під час їх знецінення (рис. 2). Для забезпечення безперервного циклу поповнення товарних запасів підприємства торгівлі мають формувати страховий запас, вартість у часі якого постійно змінюється. Якщо на кінець звітної періоду ціна товарних запасів зменшується, то собівартість їх залишків може перевищувати аналогічну собівартість у конкурентів. Резерв під зниження вартості запасів дозволяє уникнути непередбачуваного впливу таких подій на фінансовий результат підприємства.

Рис. 2. Алгоритм облікового процесу формування і використання резерву знецінення запасів

У разі створення такого резерву за рахунок фінансового результату суб'єкта господарювання податкових різниць не виникає. Авторське уявлення розповсюджується, передусім, на знецінення запасів, корегування оцінки яких здійснюється завдяки застосуванню прийому резервування шляхом виокремлення етапів облікових процедур. На нашу думку, наслідками використання резерву знецінення запасів є реальність оцінки запасів у балансі, покриття непередбачуваних потреб, страхування витрат на покриття можливих ризиків. Проте організація обліку знецінення запасів на основі застосування прийому резервування дозволяє дотримуватися принципу безперервності за сталості оцінки на рахунках обліку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропоновано облікову інтерпретацію резервів за господарськими подіями із визначеними та невизначеними наслідками. Це дозволило розробити алгоритм облікового процесу формування та використання резервів знецінення активів і установчих резервів, який передбачає послідовність дій для визнання необхідного розміру, використання резервів у регламентованому розмірі на покриття можливих збитків, розрахунок величини прихованих резервів за активом балансу або корегування пасиву. Доведено, що найбільш проблемним і мало дослідженим лишається питання організації контролю за зберіганням товарів та мінімізація товарних втрат на етапах товароруху. Тому для цілей обліку формування та використання резервів за господарськими фактами із невизначеними наслідками, до яких належать компенсаційні резерви товарних втрат, запропоновано виокремлювати товарні втрати за такими ознаками: втрати, виявлені у процесі інвентаризацій залишків і втрати при постачанні товарів; втрати на складі і у торговому залі; втрати внаслідок розкрадань і в результаті об'єктивних причин (усихання, утрушування); втрати понад норми і в межах норм природних

втратах, які суб'єкт господарювання вільний встановлювати самостійно, керуючись критерієм суттєвості. Розроблено облікову модель формування та використання компенсаційних резервів на відшкодування товарних втрат, яка дозволила враховувати витрати, що пов'язані з операційною діяльністю, в періоді їх виникнення та визначати податкові наслідки.

Список використаної літератури:

1. *Бабаяев Ю.А.* Бухгалтерський учёт : ученик / под ред. проф. *Ю.А. Бабаяева*. – М. : Велбі Проспект, 2005. – 392 с.
2. *Бардаш С.В.* Класифікація товарних втрат супермаркетів / *С.В. Бардаш, І.В. Копчикова* // Облік і фінанси. – 2016. – № 3 (73). – С. 8–15.
3. *Верига Ю.А.* Резервування капіталу: облік, аудит та звітність : монографія / *Ю.А. Верига, М.М. Орищенко*. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 177 с.
4. *Капля І.В.* Облік власного капіталу в акціонерних товариствах АПК : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)». – К., 2006. – 20 с.
5. *Козлова М.О.* Облік і контроль процесу резервування (на прикладі діяльності великих промислових підприємств України) : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)»; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2006. – 253 с.
6. *Крупка Я.Д.* Облік інвестицій / *Я.Д. Крупка*. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 302 с.
7. *Пархомчук О.О.* Огляд та аналіз наукових джерел з питань обліку резервів підприємства / *О.О. Пархомчук* // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2015. – № 2 (17). – С. 291–296.
8. *Пікуш Ю.В.* Принципи формування резервів у системах бухгалтерського обліку / *Ю.В. Пікуш* [Електронний ресурс]. URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Me-negment/2012_721/40.pdf.
9. *Рудановський А.П.* Теорія балансового учета. Баланс как объект учета / *А.П. Рудановский*. – М. : МАКИЗ, 1928. – 255 с.
10. *Соколов Я.В.* Основы теории бухгалтерского учета : монография / *Я.В. Соколов*. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 496 с.
11. *Фоміна О.В.* Оцінка ризиків підприємства в системі обліку / *О.В. Фоміна, О.М. Гончаренко* // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. – 2015. – № 3–4 (2). – С. 67–70.
12. *Яремко І.Й.* Економічні категорії в методології обліку : монографія / *І.Й. Яремко*. – Львів : Каменяр, 2002. – 192 с.
13. *Bayoumi T.* Accounting for Reserves / *T.Bayoumi, C.Saborowski* // Journal of International Money and Finance. – 2014. – № 41. – Рр. 1–29.
14. *Basu P.* What Explains the Growth in Commodity Derivatives? / *P.Basu, W.Gavin* // Federal Reserve Bank of St. Louis Review. – 2011. – Рр. 37–48.
15. *Jelasko E.* Commodities Trading Industry Methodology / *E.Jelasko*. – 2017, January 19 [Online]. URL : https://www.standardandpoors.com/ja_JP/delegate/getPDF.

References:

1. Babayev, Ju.A. (ed.) (2005), *Buhgalterskij uchjot*, Velbi Prospekt, Moskva, 392 p.
2. Bardash, S.V. and Kopchikova, I.V. (2016), «Klasyfikacija tovarnyh vtrat supermarketiv», *Oblik i finansy*, No. 3 (73), pp. 8–15.
3. Veryga, Ju.A. and Oryshhenko, M.M. (2011), *Rezervuvannja kapitalu: oblik, audyt ta zvitnist'*, monografija, RVV PUET, Poltava, 177 p.
4. Kaplja, I.V. (2006), *Oblik vlasnogo kapitalu v akcionernyh tovarystvah APK*, Abstract of dyss. kand. ekon. nauk, spec. 08.00.09 «Buhgalters'kyj oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi' dijial'nosti)», Kyi'v, 20 p.
5. Kozlova, M.O. (2006), *Oblik i kontrol' procesu rezervuvannja (na prykladi dijial'nosti velykyh promyslovyh pidpryjemstv Ukrainy)*, dyss. kand. ekon. nauk, spec. 08.00.09 «Buhgalters'kyj oblik, analiz ta audyt (za vydamy ekonomichnoi' dijial'nosti)», Derzhavna akademija statystyky, obliku ta audytu Derzhkomstatu Ukrainy, Kyi'v, 253 p.
6. Krupka, Ja.D. (2001), *Oblik investycij*, Ekonomichna dumka, Ternopil', 302 p.
7. Parhomchuk, O.O. (2015), «Ogljad ta analiz naukovykh dzherel z pytan' obliku rezerviv pidpryjemstva», *Problemy teorii' ta metodologii' buhgalters'kogo obliku, kontrolju i analizu*, No. 2 (17), pp. 291–296.
8. Pikush, Ju.V. (2012), *Pryncypy formuvannja rezerviv u systemah buhgalters'kogo obliku*, available at: URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Me-negment/2012_721/40.pdf
9. Rudanovskij, A.P. (1928), *Teorija balansovogo ucheta. Balans kak ob#ekt ucheta*, MAKIZ, Moskva, 255 p.
10. Sokolov, Ja.V. (2003), *Osnovy teorii buhgalterskogo ucheta*, monografija, Finansy i statistika, Moskva, 496 p.
11. Fomina, O.V. and Goncharenko, O.M. (2015), «Ocinka ryzykiv pidpryjemstva v systemi obliku», *Buhgalters'kyj oblik, analiz ta audyt*, No. 3–4 (2), pp. 67–70.
12. Jaremko, I.J. (2002), *Ekonomichni kategorii' v metodologii' obliku*, monografija, Kamenjar, L'viv, 192 p.
13. Bayoumi, T. and Saborowski, C. (2014), «Accounting for Reserves», *Journal of International Money and Finance*, No. 41, pp. 1–29.
14. Basu, P. and Gavin, W. (2011), «What Explains the Growth in Commodity Derivatives ?», *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, pp. 37–48.
15. Jelasko, E. (2017), *Commodities Trading Industry Methodology*, from 19 January, available at: URL: https://www.standardandpoors.com/ja_JP/delegate/getPDF

Крутова А.С. – доктор економічних наук, професор Харківського державного університету харчування та торгівлі.

Тарасова Тетяна Олексіївна – доктор економічних наук, доцент Харківського державного університету харчування та торгівлі.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2017.